

A buddhizmus

1. Keletkezés

A buddhizmus alapítója történelmi személy volt, Gautáma Sziddhártha herceg (i. e. 560-480), aki a *Buddha* (Megvilágosodott) melléknevet vette fel (buddhizmus = a Megvilágosodás Tana). Tanítása mögött az élete áll: herceggént élvezetesen életmódban nőtt fel, és sokszerűen találkozott az élet szenvedésteli oldalával, amikor pedig a másik végletbe esve aszkéta lett (*jógi*), majdnem belehalt az önsanyargatásba. E két végletből kijózanodva lépett rá az "Arany Középútra". Megvilágosodva vándortanító lett, szerzetesrendet szervezett, illetve saját filozófiai és meditációs rendszerét tanította kb. 40 éven át. Valószínűleg szándékos ételmérgezés miatt halt meg.

2. Elterjedtség

A buddhizmus nemzetközi- vagy világvallás. Gyakorlóinak a száma világszerte kb. 350 millió, Magyarországon néhány ezer fő kb. tucatnyi buddhista közösségben. A távol-keleti országokban a buddhistáinak számaránya eltérő: Nepál, India egyes részein: 5-20%; Tibet, Mongólia, Japán, Korea, Malajzia és Borneó földjén 20-50%, Sri Lanka, Tájfföld, Burma, Kambodzsa, Vietnám, Laosz, Makaó, Tajvan, Szingapúr és Bhután esetében viszont 50-90%.

3. Vallási iratok

Buddha tanítását a tanítványai memorizálták, és kb. 4 évszázaddal később írták le a *Tripitaka* (Hármas Kosár) című, páli nyelvű gyűjteményben. Ez szerzetesi szabályzatokat (*Vinája*), beszédeket (*Szútra*) és rendszeres tanításokat (*Abhidharma*) tartalmaz. A később kialakuló buddhista irányzatok mind saját irodalmat hoztak létre.

4. Tanítás dióhéjban

Buddha tanainak összefoglalója a "Négy Nemes Igazság": (1) a lét szenvedés (*dukkha*), (2) a szenvedés oka a vágy (*tanha*), (3) a szenvedés megszüntetésének az útja a vágy kialvása (*nirvána*), (4) ennek gyakorlati megvalósítása pedig a Nemes Nyolcas Ösvény (*magga*), amelynek elemei (helyes felismerés, gondolkodás, beszéd, cselekvés, életmód, igyekezet, elmélkedés és elmélyedés) egyrészt alapvető erkölcsi szabályok betartására szólítanak fel (*szilá*), másrészt bölcsességre nevelnek (*panyjá*), harmadrészt a tudat meditatív iskolázásához mutatnak utat (*szamádhi*). A buddhista meditáció (*szamádhi*) eredménye annak a felismerése, hogy a hétköznapi értelemben vett személyiség csak változó elemek múltó összjátéka (*aniccsá*), illúziója vagy varázslata (*májá*). A "nincs én" (*anatta*) felismerésével érhető el a teljes vágytalanság és befolyásolatlanság állapota. Ez a tudatállapot a karma hatályán kívül esik: nincs mit megtorolnia vagy megjutalmaznia, mert már nem létezik, akin ezt tehetné, tehát nem kényszerítheti a tudatot új szenvedésteli testetöltésre.

5. Világkép

A buddhizmus világképi alapja hindu, de a világ kezdetével és végével elvből nem foglalkozik. Buddha szerint egy élőlény hatféle létformát ölthet: lehet isten (*déva*), félisten (*aszura*), ember, szellem (*preta*), állat (*tirjagjóni*) és démon (*naraka*). A megvilágosodás eléréséhez az emberi létformát tartotta a legjobbnak.

6. Istenkép

A buddhizmus elismeri az emberfeletti szellemi lények létét. Buddha azonban csak a hindu isteneket ismer-te, és azokat karmának alávetett, szabadulásra váró lényeknek tekintette. Értelmetlennek tartotta imádatukat és a nekik hozott áldozatokat.

7. Emberkép

Az ember változó fizikai és pszichikai elemek (*szkandhák*) múltó összjátéka. A hétköznapi, nem-buddhista értelemben vett személyiség a testruha része, felszámolása a megvilágosodás előfeltétele. A testi halállal a test feloszlik, a nem megvilágosodott tudat pedig a karma törvényének megfelelően újra testet ölt. Az egyes irányzatok a túlvilági léttel csak alig, vagy behatóan foglalkoznak (*Bardo Thödol*, Tibeti Halottaskönyv).

8. Az ember problémája

Az ember nem ismeri eredeti természetét, ezért tudatát énjének illúziója, illetve a vonzódás és az ellenszenv kettőssége uralja, így mindenféle vágyak kötik emberekhez, dolgokhoz és magához a léthez. A vágyak nem elégülnek ki, vagy ütköznek mások vágyaival, ezért az ember szenvedést okoz, és maga is szenved. A karma a tetteit megjutalmazza vagy megtorolja, és újra meg újra testi létbe kényszeríti (*reinkarnáció*). Az ilyen életek végtelen forgataga (*szamszára*) maga a szenvedés. Mindennek a "nem-tudása" (*avidzsá*) az emberiség alapvető problémája.

9. A vallás célja

A cél a tudatállapot megváltozása, a megvilágosodás (*szamádhi*), a vágyak "kialvásának" (*nirvána*) elérése vagy megvalósítása. Aki megvilágosodik, megszabadulhat "az ellentétek világának" illúzióitól (jó és rossz, igaz és hamis, szeretet és gyűlölet stb.), a *karma* megtorló és jutalmazó törvényétől, s ezáltal a szenvedésteli újrászületések forgatagától. Amikor minden tudatos lény eléri a szabadulást, maga a hétköznapi értelemben vett világ is megszűnik.

10. A vallás gyakorlata

A szabadulást kereső "menedéket vesz" (1) a *Buddhánál* (nem a történelmi személynél, hanem a buddha-tudatnál mint elérendő célnál), (2) a *Dharmánál* (a buddhista filozófiánál) és (3) a *Szanghánál*, a buddhisták közösségénél. Elindul az Arany Középuton, amely elveti a élvhajhászó és az önsanyargató életvitelt. Magáévá teszi a Nemes Nyolcas Ösvény alapvető erkölcsi követelményeit (ne ölj, lopj, hazudj, részegeskedj, erkölcstelenkedj), és az adott irányzatban használt meditációs technikákat gyakorolja. A gyakorlás nélkülözhetetlen segítője a mester (*guru, láma, rosi*), aki optimális esetben maga is megvilágosodott, élő *buddha*. Minden irányzatban a praxis része Buddha beszédei egy-egy részletének, rövid tanító jellegű himnuszoknak vagy egy mitikus buddha nevének a meditatív ismételtetése, recitálása (*mantra*).

11. A vallásgyakorlás szintjei

Nagy a különbség a szerzetes (*bhikkhu*) életmódja és a hétköznapi emberek (népies) vallásgyakorlata között. Buddha szükségesnek tartotta a szerzetesi életformát ahhoz, hogy valaki ebben az életben elérje a megvilágosodást, bár ezt sem tartotta garanciának. A világi életben maradó buddhisták tömege képtelen a gyakorlati előírásokat teljesíteni, ezért a céljuk nem az "itt és most megvilágosodás", hanem egy *jobb* körülmények közé való újrászületés. A buzgóbbak igyekeznek az erkölcsi alapokat betartani, meditálni, szent helyekre elzarándokolni, szútrákat recitálni stb. Az ázsiai buddhista országokban a buddhizmus hivatalos rosszállása ellenére is igen elterjedt a szellemek kultusza: pontosan tudják, hogy milyen ügyben melyik szellemhez kell fordulni.

12. Szent helyek, időpontok és jelképek

A Buddha születésével, megvilágosodásával és halálával kapcsolatos szent helyeken és ünnepeken kívül az egyes buddhista irányzatok mind sajátos ünnep- és szimbólumrendszert fejlesztettek ki az évszázadok során. Közös és közismert jelkép azonban (1) a *Tan Kereke*: a kerék forgatása Indiában a világ fölötti uralom képe volt, a Kerék mozgásba hozója Buddha volt; (2) a képeken, szobrokon látható *lótusztrón*, amelyen a meditáló buddha ül: a lótusz tavorózsa, az iszap és a vízfelszín fölé emelkedő virág pedig a tiszta, nem befolyásolt, megvilágosodott tudat képe.

13. Váradalmak

Sziddhártha Gautáma, a történelmi Buddha csak egy volt az emberi buddhák (*mánusi*) sorában, a következő nagy megvilágosodott *Maitreja* (a Könyörület Buddhája) lesz. Megjelenésének időpontja mindenesetre ismeretlen.

14. Erkölcsstan

A buddhista erkölcsstan a hindu *karma*-tanon, annak személytelen, kivételt nem ismerő megtorló és jutalmazó világtörvényén alapul, illetve a "nem-ártás" (*ahimszá*) elvét követi. A szerzetesek tíz, a laikusok 5 erkölcsi szabályt igyekeznek betartani (nem ölni, nem lopni, nem hazudni, nem részegeskedni, nem erkölcstelenkedni). A buddhizmus az erkölcsi szabályok betartását az egyén belátására bízta, hogy azokat saját és más lények érdekében kövesse.

15. Társadalomkép

A buddhista országokban nemcsak a hagyományosan monarchikus államforma miatt nem alakult ki nyugati értelemben vett politikai kultúra. Buddhista szempontból maga a társadalom csak addig létezik, amíg a lények az illúziók fogságában testet öltenek, és ilyen világnézeti alapon a társadalomformáláshoz nincs annyi motiváció, mint a nyugati kultúrában. A hagyományosan buddhista országok társadalma, anyagi és kulturális élete a buddhista világ- és emberképből következően statikus, állandó, főleg a konzervativizmus jellemzi. Ha a társadalom karmikusan meghatározott sorsú emberekből áll, *kollektív karma* is létezik, ezért bizonyos történelmi helyzetekben egyszerűen nincs mit tenni (fatalizmus).

A buddhista cél ebben az életben történő megvalósítása szerzetesi életmódot igényel, de (ma) még a többségében buddhista lakosságú ázsiai országokban is kevés a szerzetesek száma. A lakosság többsége megmarad a világi életben. Ha módja van rá, javítani próbál megélhetési körülményein, ha ez nem megy, akkor a sorsát beletörődéssel fogadja. Elsősorban jobb *karmát* akar, amely közelebb viszi a végső és teljes szabaduláshoz.

16. Irányzatok

A mai buddhizmusnak három nagy irányzata van: a Kis Szekér (*hinájána*) vagy más néven az Öregek Útja (*théraváda*), a Nagy Szekér (*mahájána*), és az egyesek szerint a *mahájánába* tartozó, mások szerint külön útnak számító Gyémánt Szekér (*vadzsrájána*). Mindegyik sok irányzatra oszlik (pl. mahájána: *Zen*, *Tendai* stb.). A közöttük levő különbség általában csak módszertani, de létezik az összes többit elutasító irányzat is (*Nicsiren*). A késői, középkori tanfejlődés eredményeként az indiai buddhista gyökerektől többé-kevésbé eltávolodott irányzatok is születtek. Japánban már két alapvető irányzatot különböztetnek meg a szabadulás mikéntje szempontjából. Az egyik az "önerőből" (*dzsiriki*) való szabadulást hirdeti (pl. a *Zen*), a másik viszont a "más erejéből" (*tarikí*), elsősorban az *Amida buddha* kegyéből való szabadulást (*Dzsódó Sinsú*). Ezenkívül létezik ezoterikus irányzat is (*Singon*).

17. Misszió

A buddhizmus kezdettől fogva térítő vallás volt, de irányzatonként eltérő a felfogás arról, hogy a misszió milyen formában nyilvánulhat meg (el kell vinni másokhoz Buddha tanait, vagy maguktól jönnek Buddha tanaihoz?). Ugyanakkor a helyi vallások mindenhol nagy hatást gyakoroltak rá, pl. Kínában a *tao* filozófiája, Japánban a *sintó* szellemkultusz, Tibetben a *bön* sámánizmus. A *mahájána* irányzat a helyi isteneket és szellemeket rendszerint besorolta a valóban élt, vagy legendás megvilágosodottak (*bódhiszattvák*) közé.

18. A buddhisták viszonyulása a kereszténységhez

A buddhizmus elutasítja a bibliai isten-, világ- és emberkép valóságos (reális) voltát, így a bibliai kinyilatkoztatás kizárólagosságra való igényét is. A buddhisták Jézusban legfeljebb erkölcsstanítót látnak, aki még nem volt megvilágosodott. Jézus csodáinak a jel-értékét nem ismerik, így jelentőségét sem tulajdonítanak nekik. Tanításait tisztelik, kis részét ismerik is, de üzenetét a bibliai és kulturális összefüggésekből kiszakítva, saját buddhista világgépüknek és szempontjaiknak megfelelően (át)értelmezik. Szerintük Jézus a kínhalálát a saját rossz karmájának köszönhette, és nem értik, hogyan segíthetne másokon az ő (vagy bárki más) szenvedése. Egyes buddhista írók ugyanakkor bibliai mondatokat és kifejezéseket (isten, ima, világosság, szeretet, út stb.) buddhista tartalommal töltöttek meg, így próbálva meg Jézust és Buddhát közös nevezőre hozni.

19. A keresztények részéről félreérthető buddhista hitéleti elemek

Amikor például egy buddhista füstölőt gyújt, és a tenyerét összetéve "imádkozik", valójában nem Istennel kommunikál, tehát nem "imádkozik" bibliai értelemben. Ilyenkor buddhista szövegeket vagy egy buddha neveit *ismételgeti*, hogy így kerüljön közelebb a megvalósítandó tudatállapothoz. Amikor egy buddhista egy buddhaszobor vagy egy mester előtt meghajol, vagy akár teljes testhosszával arca borul, nem "bálványimádó" bibliai értelemben. A szobortól nem vár semmit, és a mester személyét sem imádja, hanem az előtt a *tudatállapot* előtt fejezi ki a tiszteletét, amelyet a szobor és a mester megtestesít, illetve amelyet ő maga is meg akar valósítani.

20. Néhány vallásfilozófiai megjegyzés a buddhizmusról, keresztény szempontból

(1) A buddhizmus toleránsnak és korrektnek tűnik azzal, hogy az érdeklődőtől nem várja el a tanokba vetett vakhitet, csak ha a meditációs tapasztalatai igazolták azt. Ez azért megtévesztő mégis, mert a buddhista meditáció teljes egészében a buddhista filozófiára és az ebből fakadó előfeltevésekre épül. Sajátosan *buddhista* alapállás az, hogy az ember Isten nélkül, önmagában létező lény, aki csak a saját tudatára számíthat a valóság felismerésében. A meditáló így eleve *csak* a fizikum és a pszichikum tapasztalati világát elemezheti (a természetfölöttit nem), és nem is talál semmit, ami abszolút, változatlan és maradandó lenne, hiszen csak a *Teremtő* az. A bibliai emberkép szerint az ember eleve az Istennel és emberrel való *kapcsolatra* teremtett lény, és személyiségének csak a Teremtőjével való kapcsolatban van értelme.

(2) Buddha az ember lényének elemzése közben sorra rámutat az egyes fizikai és pszichikai elemekre, és rákérdez: "Ez vagy te?" A válasz mindig "Nem", így látszólag joggal teszi fel a kérdést, hogy "Akkor hol van az *éned?*", és a helyes válasz a "Sehol". Az "egész" azonban mindig több, mint a részei halmaza. Ahogy a víz tulajdonságainak listája sem egyenlő a hidrogén és az oxigén tulajdonságainak az összességével, ugyanúgy az ember lénye, személyisége sokkal több, mint fizikális és pszichikus elemeinek a pusztja halmaza.

(3) Ha valójában csak az "egy" létezik, amely túl van az ellentétek, a kettőségek (bűnös és szent, igaz és hamis stb.) világán, akkor a jó, az igaz és a szeretet ugyanolyan illúzió, mint a rossz, a hamis és a gyűlölet. De mi az erkölcs alapja, ha a jó és rossz közötti különbségtétel képzelődés? Ha pedig valaki a buddhatudatot megvalósítva jön és rosszon is *túl* emelkedik, miért tenne *inkább* jót, mint rosszat? Mi erre a garancia?

(4) A *karma* mint rendszer egy személytelen, mechanikus vastörvény, amely nem ismer kivételt, sem irgalmat. De van-e benne a helye a megbocsátásnak? Mert ha nincs, de valaki mégis megbocsát a másiknak, vajon nem magasabb rendű-e az erkölcsisége, mint a *karma*? És ha a *karma* törvénye megkerülhető egy tudatállapotváltozással, akkor a bűn végső soron büntetlenül maradhat.

(5) Ha a világ végső soron képzelgés, akkor van-e értelme a természet tudományos kutatásának vagy az emberi kapcsolatok és a társadalom javítására tett erőfeszítéseknek?

21. Hogyan adjuk tovább az evangéliumot egy buddhistának

A buddhisták nem elvi alapon tagadják Isten létezését, hanem még nem találkoztak Vele. Számukra az a kérdés jelenthet kihívást, hogy "Mi van, ha nem élsz a *teljes* realitásban?" A meditáció tárgya ugyanis csak a psziché és fizika relatív világa, nem a természetfölötti, személyes Abszolútum. A valóság egy *Istennel* több annál, mint amennyit az elméjével elemezhet és megtapasztalhat. Bátorítsuk, hogy szólítsa meg Istent: "Isten, ha vagy, akkor valahogy bizonyítsd be nekem is!" – és Ő majd válaszol. Az evangélium csak e személyes találkozás után válik számára is örömhírré.